

ČASOPIS ZA KULTURU HRVATSKOGA KNJIŽEVNOG JEZIKA
 IZDAJE HRVATSKO FILOLOŠKO DRUŠTVO
 ZAGREB, LIPANJ 1958. GODIŠTE VI.

O AKCENTU AORISTA

Bratoljub Klaić

Iz pristupačnih mi materijala (zapisnici Pravopisne komisije, objavljeni članci, građa za pravopisni rječnik) izlazi, da je u Pravopisnoj komisiji bilo dosta govora i o reformi akcentuacije. Usvojene su stanovite promjene (dakako, ne bez diskusije), no uglavnom je manje ili više sve dubletirano, tako da će na pr. biti smatrano kao dobro i lok. sg. *bolèsti* pored *bòlesti*, gen. pl. *drugóvā* pored *drŭgōvā*, prez. *čitāmo* pored *čitāmo*, inf. *ispłesti*, *izvūci* pored *ispłesti*, *izvūci* i t. d. No iz članka prof. Ljudevita Jonkea (Jezik VI, 2) izlazi, da to s akcentom 2. i 3. lica sg. aorista nije tako, nego: »U nekih glagola, u kojih se akcent nije mijenjao u 2. i 3. l. sg. aorista, kao što su glagoli *potāci*, *pokrēnuti*, *pīsnuti*, sada se zbog proširenosti u narodnim govorima uzima kao književni *pōtače* (ja bih stavio akc. *pōtače*), *pōkrēnū*, *pīsnu* umjesto dosadašnjeg *potāče*, *pokrēnu*, *pīsnu*.« Tome suprotno stoji u zapisniku sjednice Pravopisne komisije od 1. lipnja 1957., da je prof. Belić zauzeo gledište, da je to (*krēnū* mjesto *krēnu*, *pīsnu* mjesto *pīsnu*) doduše tendencija u našim govorima, ali dok se »to tačno ne ispita, teško je menjati ono što je kod Daničića«. Pristaje, da na prvom mjestu bude *pīsnu*, a Vukov i Daničićev oblik da budu u zagradi (misli se u pravopisnom rječniku). Što je Pravopisna komisija konačno zaključila, nije mi sasvim jasno.

Pristupanje akcentuaciji aorista, pošto su usvojeni infinitivi kao *ispłesti* i *ispłesti* odnosno *izvūci* i *izvūci*, izaziva u akcentologa stanovite asocijacije, jer — kao što je poznato — akcent aorista slijedi (osim u 2. i 3. licu sing. nekih tipova) akcent infinitiva. Da li dakle i u 1. licu sg. *ispłetoh*, pa u množini *ispłetosmo*, *ispłetoste*, *ispłetoše* (pored *ispłetoh*...) odnosno iz-

vūkoh, pl. *izvūkosmo*, *izvūkoste*, *izvūkoše* (pored *izvūkoh*...), kad je već tako s infinitivom?

No nije ovdje riječ o tom. Mene u ovom članku zanima promjena u akcentuaciji 2. i 3. lica sg. aorista, konkretno *krēnū* i *pīsnū*, odn. *ōkrēnū*, *nē pīsnū*, zbog istih razloga, zbog kojih sam pisao članak »Nama je u kazališnoj akademiji potreban ,starinski' akcent u lokativu jednine« (Jezik VI. 1). I dok me rješenje Pravopisne komisije u pogledu dubletiranja lokativa sg. potpuno zadovoljava, ovakvo jednostavno brisanje »starinske« akcentuacije 2. i 3. lica sg. aorista ne može me zadovoljiti, i ja ovdje dijelim stav prof. A. Belića (samo bez onoga »da bude u zagradi«, nego *krēnu* i *krēnū* kao ravnopravni oblici.) Onako isto, kako sam naveo niz primjera iz poezije za opravdanje »starinskog« lokativnog akcenta, mogao bih i ovdje opravdati potrebu akcenta u spominjanim oblicima aorista, no ni o tome ovdje nije riječ.

U ovom članku postavljam potrebu još veće revolucionarnosti, i to opet na temelju prevodilačke poezije. Prema sadašnjoj situaciji (nakon usvojenja od Pravopisne komisije) imali bismo kod aorista trosložnih glagola s dugouzlaznim akcentom u infinitivu ove mogućnosti: tipovi *krēnuti* i *bāciti* (ovaj oduvijek) imali bi spomenutu promjenu u aoristu (2. i 3. lice sg. *krēnū*, *ōkrēnū*, *prēokrēnū*, odn. *bāci*, *prēbāci* *nē prēbāci*), dok je glagoli tipa *kāzati* ne bi imali (tako logički izlazi iz članka prof. Jonkea i iz dosad pregledanog materijala za pravopisni rječnik), nego bi kod njih čitav aorist bio izgrađen prema infinitivskom akcentu.

Iz zapisnika Pravopisne komisije ne vidim, da li je o tom raspravljano, ali iz svoje građe o akcentuaciji prevodilačke poezije sasvim jasno vidim, da je s glagolima tipa *kāzati* sasvim ista stvar, t. j. *kāza* i *kāzā*, *pokāza* i *pōkāzā*, *ne pokāza* i *nē pokāzā*.

Za dokumentaciju takvih akcenata ovaj se put nisam služio Maretić-Ivšićevim prijevodima, nego sam uzeo prijevode Miloša N. Đurića, za čije poznavanje ljepota našega jezika kremenito garantiraju ovi stihovi:

»Na tvom grobu ko će sada, moj junače,
gorke suze prolivati, diko moja,
ko će rukom ruho svoje raskidati,
vernim srcem ko će tebe oplakati?«

(Agamemnon 1547-50)

Ili drugo mjesto:

»Kuku meni: Ludog srca,
smrtnih greha!
Glete, krivac i žrtva mu
ista krv su!
Avaj meni, nesrećne li
volje moje!

*Mlad me rano ostavi ti,
 sinko mili!
 Pogibe mi, probode se,
 lele mene! (Antigona 1261-68)*

Toga i takvog Miloša Đurića proučio sam prijevođe »Agamemnona« (Eshil) i »Cara Edipa« i »Antigone« (Sofoklo). Našao sam lijepih potvrda, koje opravdavaju sprijeda spominjane akcenatske promjene u tipu *krēnū*, *pòkrēnū*. Kada se Agamemnon pri povratku kući svojoj osvrće za sinom Orestom, koga nigdje ne vidi, žena mu veli, da sina nema kod kuće,

*»jer njega hrani Strofije iz Fokide,
 tvoj verni prijatelj. Ta on mi pòmēnū
 dva jada...«*

(Ag. 880—882)

Ili u drugoj drami, gdje kraljica Jokasta objašnjava mužu, tko je i što javlja netom prispjeli glasnik:

*»Iz Korinta je; o tvom ocu nosi vest,
 ne živi Polib više, nego prēmīnū.«*

(Ag. 880—882)

Đurić je dakle već davno prije reforme upotrebljavao takve akcente, za koje imam još veći broj potvrda, no tko bi sve citirao!

Za akcentuaciju aorista glagola tipa *kázati*, t. j. za akcent *káza* — *kázā*, — *pòkázā* i t. d., najprije jedan primjer, iz kojeg će se vidjeti, da Đurić poštuje i »starinsku« akcentuaciju. U drami Agamemnon u sceni Kli-temestre i Zbora dolazi prekrasna pjesma Zeusu, u kojoj čitamo, da

*»Smrtnom stvoru on pokáza
 kojim putem um da ide...«*

(Ag. 176, 177)

No dok u ovom stihu ritam upućuje na označeni akcent, u sceni glasnika u istoj drami, gdje ovaj potresnim riječima priča, kako su se dva stara dušmanina »vatra i mōre, udružili... te stali biti jednu vojsku argivsku«, dolazimo do stihova:

*»U glavi nam se novi jadi vrteli
 zbog vojske što se rāspřšā i pòstrādā.«*

(Ag. 669, 670)

A u Caru Edipu, kad ovaj od zborovođe traži, da mu rekne nešto o smrti Lajevoj, zborovođa odgovara:

»Kad kletvom, care, òbvězā me, reći ću.«

(Ed. 279)

Kada pak dođe prorok Tiresija, Edip ga upućuje u situaciju riječima:

*»Jer Febo — ako glasnik nē kaza ti već —
na pitanje nam odgovori...«*

(Ed. 308)

U kasnijoj sceni s Kreontom Edip se čudi, što Tiresija prigodom smrti Lajeve nije otkrio ubojicu:

»Što onda koga mudrac nē prokāzā taj«

(Ed. 571).

a u priči Edipovoj o pogibiji Lajevoj čitamo:

*»...kad starac opazi
gdje kraj kōlā mu idem, on me ūvrēbā...«*

(Ed. 802, 303)

Tu bi se *uvreba* možda moglo shvatiti kao historijski prezent (akc. *ūvrēbā*), no odmah dalje u tekstu imamo same aoriste, koji ne dopuštaju tu pretpostavku:

*»i posred glave badljem zgōdi dvostrukim.
Ja osvetom se ne osvētih jednakom,
no ruka ova štapom njega ōšinū,
natraške s kola on se odmah izvālī.
I druge pōbih sve.«*

(Ed. 804—809)

Toliko o ovakvim slučajevima. »No ima toga još za jošte gori bijes«, kako bi rekao Tiresija.

Kad ono Klitemnestra na čuđenje Zbora, otkud joj tako brzo obavijest o padu Troje, započinje onaj svoj izvanredni govor o »ognjenoj pošti«, prvi joj je stih:

»Hefesto s Ide sjajnu svetlost izaslā.«

(Ag. 281)

U Kombolovu prijevodu ovaj isti stih glasi:

»Hefesto s Ide posla sjajni svijetla znak«,

što nam je dokaz, da ne možemo čitati *izaslā*, kako bi trebalo prema Daničiću, nego baš ovako, kako sam u Đurićevu stihu označio, a kako je prevodilac sigurno mislio.

Isti je slučaj i u Antigoni, kad se ono stražar ipak vraća, iako:

*»pohvalih se da neću više doći tu
kad ono pretnja tvojih ōdagnā me huk«*

(Ant. 390, 391),

gdje bi prema Daničiću trebalo da stoji *odāgna*.

O ovakvim slučajevima ne doznajemo ništa iz materijala Pravopisne komisije, a jednako ni o akcentima glagola kao *dóci*, kod kojih, kako znamo, po Daničiću čitav aorist ima akcent jednak infinitivu. Tako i jest kod Đurića u stihu:

»... *ista utroba*
iz koje sam iziđe, njemu rodi vas«
 (Ed. 1485, 86),

ali tome suprotno govori Edip glasniku:

»*Zar od drugog ne primi? Nè nāde me sam?*«
 (Ed. 1032).

Tako je i u meditaciji Zbora:

»*I Ureme sve što vidi tebe prōnāde*«
 (Ed. 1210),

gdje bi se doduše moglo pomišljati na prezent (akc. *prōnāde*), ali kako je to stih antistrofe, valja pogledati strofu, a tamo aorist u stihu

»*A sada — ko u veće jade pōtonū*«
 (Ed. 1199)

otklanja svaki pomišljaj na eventualni prezent.

Neprilika je i s radnim pridjevom takvih glagola: po Daničiću je tu akcent na pr. *dōšao, dōšla, dōšlo*, što pretpostavlja složeno: *nadōšao, nadōšla, nadōšlo*. Tako i u Pravopisu prof. A. Belića, ali kod *otići* dubletno: *ōtišao* i *otišao* (za ženski i srednji rod nema ništa, što upućuje na akc. muškog roda). No naš prevodilac na mjestu, gdje Edip usprkos Jokastinu nagovaranju, neka se kani daljeg istraživanja svoga podrijetla, uporno ustraje u svojoj nakani:

»*To neće biti da ja kad sam nāišō*
na trage takve, roda svoga ne nādem«
 (Ed. 1051, 52),

ima, kako vidimo, analogiju na dubletu *ōtišao* i *otišao*.

Isto i u Antigoni, kad stražar želi da nađe krivca ukopu Polinikovu:

»*Da mogu samo naći ga ! No našli ga*
il nè našli, jer sreća sudi kod toga,
tek mene ovdje nećeš više videti.«

(Ant. 327—329)¹

Klupko neprilika s aoristom još nije gotovo. Poznata je naime činjenica, da poneki naši govori analogijom na prezent i na neke druge oblike

¹ Na ovom mjestu usput: pretpostavljam, da novouzakonjeni akcent infinitiva *isplesti, izvūći* (pored *isplēsti, izvūći*) dopušta i radne pridjeve *ispleo, isplela* i *isplēla, isplelo* i *isplēlo*, odn. *izvūkao, izvūkla* i *izvūkla, izvūklo* i *izvūklo*, kao i trpni pridj. *izvūčen -ēna, -ēno* pored *izvūčen, -a, -o*.

izjednačuju infinitive stanovitih glagola. Tako prema na pr. *lòmiti* — *lòmim* dobivamo *lètiti* — *lètim* umjesto infinitiva *lètjeti* (ek. *lèteti*). Isto onda i složeno: *prèlomim* (opravdano) prema *prèletim* (umjesto *prelètim*). Takve slučajeve prof. Lj. Jonke izričito i spominje, ističući, da je od *zažèljeti* i *zadržati* u prezentu književno samo *zažèlim* i *zadržim*.

No u aoristu se stvar po svoj prilici razvijala jače, pa tako u sprijeda spomenutom govoru Klitemnestrinu o »ognjenoj pošti« kod Đurića čitamo:

»I dalje snažno blistav prosipo se mlaz,
pa leteć preko Asopove Nizije,
ko jasni mesec doleti na Kiteron
i stražu diže da joj preda ognja vest.«

(Ag. 296—299)

Ili dalji primjer:

»U zemlju ga našu Polinik doveo (t. j. neprijatelja)
zbog protivurečnih sporova ljut;
ko orao glasno klikćući,
od Arga do Tebe preleti put.«

(Ant. 110—114)

U ova dva primjera možemo oblike *doleti*, *preleti* shvatiti kao prezente ili kao aoriste. U oba bi to slučaja bile pogreške, jer bi prezent morao imati akc. *dolèti*, *prèlèti* (a ovdje je — po ritmu — *dòletì*, *prèletì*, ako je prezent), a aorist bi (Đurić piše ekavski) morao glasiti *dolète*, *prèlete*. No tu će očito biti, da je prevodilac polazio od infinitiva *dolètiti*, *prèlètiti*, u kojem bi slučaju (pretpostavljeni) aorist *dòletì*, *prèletì* bio na mjestu. Koliko je meni poznato, ima ekavskih krajeva, gdje je razvijen aorist (2. i 3. lice sg.) s akcentom *dòlete*, pa ne bi bilo neumjesno, da se i ta mogućnost razmotri, kad se već reformira taj glagolski oblik (ijek. dakako *dòletje*, naravno pored *dolètje*). Ista je stvar i s dugačkim osnovama, kako nam svjedoči glasnik, koji javlja Polibovu smrt:

»Pa opet pòžive, jer dug vek prèvāli.«

(Ed. 956)

U ovom je slučaju Đurić, kako vidimo, i ostao pri ekavskom obliku, pa opet nije komponirao *požive*, kako bi bilo dosad opravdano. Dubleta *pòžive* i *pòžive* odnosno *poživje* i *pòživje* nameće se sama po sebi.

Ovdje ću spomenuti i stih:

»U takav jaram kralj ti Troju zàprèže«

(Ag. 529),

gdje bismo očekivali *zaprèže*. I ovdje bi trebalo postaviti dubletu, jer ako se dopušta *pòtače*, nema razloga da se promjena zabranjuje kod dugačkih

osnova, to više, što je sada dopušteno za paralelni oblik *zaprégnu* — *zä-prégnū*, a što je Đurić već davno i proveo:

»Ti mnogo òtègnū, al hvala pristaje
kad takva čast iz drugih usta izlazi«

(Ag. 916—917)

prigovara on ženi, uspoređujući njezin dugački pozdravni govor sa svojom desetogodišnjom odsutnošću.

Približavajući se kraju ovoga razmatranja, htio bih da obrazložim svoj stav u pogledu akcenta *pòtače* umjesto *pòtače*, kako sam sprijeda u zagradi primijetio. Mislim, da glagoli kao *tàknuti*, tvoreći infinitiv bez elementa -nu- i dobivajući tako oblik *tàci*, prvotno mijenjaju akcent u infinitivu i u obliku *tàci*, *pòtaći* ulaze u najbliži tip: *pūci*, *prèpući*. Pa kako je u ovom tipu aorist *pūkoh*, *pūče* — *prèpukoh*, *prèpuče*, ponašaju se tako i »došljaci«, naime *pòtače* (akc. 1. lica *pòtakoh* ne ulazi ovdje u raspravu). Da nisam na krivom putu, opet me uvjerava prof. M. Đurić stihom:

»Pa kako zlikovci da usude se to,
da novcem neko njih ne pòtstače.«

(Ed. 124, 125)

Ovdje sam doduše akcent obilježio ja, no koliko poznajem prof. Đurića, on bi sasvim sigurno, da je imao na raspolaganju akcent *pòtstače*, ovaj stih preveo:

»da novcem neko nè pòtstače njih.«

Kako to nije učinio, ostaje ova moja pretpostavka, a u tom me utvrđuje još i Daničićeva napomena, kojom sumnja u Vukovo *pòtače* (isp. Srpski akcenti 120). Time nikako ne isključujem mogućnost akcenta *pòtače* uopće, on je moguć, no analogijom na neke dalje tipove (na pr. *dònese*, *dòvede* i sl.):

I sasvim na kraju još samo jedna napomena: Učili su nas, a i mi druge učimo, da se aorist najčešće tvori »od svršenih glagola, ali kadikad i od nesvršenih, osobito u narodnim pjesmama« (Gramatika, Zagreb 1954., 111). A evo ga od trajnih glagola i u umjetničkim prijevodima:

»... tvojih nevolja

ja više videh no što kratki trājā san«

laže Klitemnestra svome mužu (Ag. 893, 894), da ga brzo poslije toga ubije, jer

»pod Trojom onde Hrisejide mīlovā.«

(Ag. 1439)

A evo i jednog primjera, gdje je stavljen po mom mišljenju radi čisto eufonijskog motiva, jer je broj slogova imperfekta *drūžāsmo* i aorista

drúžismo isti, pa prema tome nije došlo do zamjene radi metričkih razloga, a oblik sa *-ismo* nekako je blagozvučniji od oblika sa *-asmo*:

»tri godine se drúžismo, od proleća
pa sve do jeseni, meseci punih šest.«

(Ed. 1127, 28)

Svim ovim, dakako, nisu obuhvaćene sve glagolske kategorije, no to mi nije ni bila namjera. Htio sam samo pokazati, da nama praktičarima predložene i primljene reforme, kad se već čine, ipak nisu dovoljne, jer ćemo čak i na temelju šire slobode, nego što smo je imali dosad, morati jednoga Miloša N. Đurića i dalje proglašavati kršiocem, a on je, za mene o tom nema nikakve sumnje, ingeniozni krčilac.

ET ITERUM PARS PRIOR

Josip Hamm

Uredništvo *Jezika* odlučilo je, da u 4. broju uvrsti članak F. Tućana¹ zato, da se »čuje i druga strana« i da se ne bi reklo, da donosi samo ona mišljenja koja su njemu (ili nekomu od njegovih članova) na ruku. Bitno je kod članaka, koji se donose u naučnom časopisu, kao što je *Jezik*, da su pitanja u njima naučno obrađena i da su iznesena s potrebnom širinom i potrebnom objektivnošću. Zato je uredništvo donijelo također članak prof. Vukovića o futuru, premda se s njegovim izvođenjima i s njegovim zaključcima nije slagalo. Kod Tućanova članka, međutim, ne može se reći, da je u svojim izvođenjima svagdje dovoljno širok, dovoljno naučan i dovoljno objektiv: on se zaista donosi samo zato, da bi se i drugoj strani pružila mogućnost, da se »čuje« i da iznese svoje argumente.

Objektivnost se u naučnom raspravljanju ogleda u prvom redu u tome, da se tuđa mišljenja iznose tako, kako ih je zamislio ili izrazio onaj, koji ih je negdje objavio. Kod toga, razumije se, može da bude i nesporazumaka: možda se pisac negdje nije dovoljno jasno izrazio, a možda ga ni onaj, koji o njemu piše, nije dobro shvatio. Zato treba biti obazriv i treba dobro vagnuti sve, što se nekomu upisuje u grijeh, prije nego što se o tome piše u člancima ili u raspravama. »Druga strana« u našem slučaju nije tako postupala, nego je štošta krivo iznosila i netočno interpretirala, tako da njezin odgovor na moj članak i na članke dra. Zoričića i dra. Brozovića na nekim mjestima nalikuje na borbu protiv postavaka, koje je pisac toga odgovora sâm izmislio.

On na pr. kaže, da sam ja, navodno, u svojem članku nastojao »dokazati, da je originalno pisanje stranih tuđih imena u našem latiničkom pismu *jedino* ispravno i kulturno«, a ja ipak nigdje nisam napisao, da samo

¹ Fran Tućan: Audiatur et altera pars.